

Van de publieke naar de culturele of economische sector?

Een vergelijking tussen de Nederlandse adel en het patriciaat in de twintigste eeuw*

Jaap Dronkers en Huibert Schijf

Eerder onderzoek van de auteurs heeft laten dat de Nederlandse adel nog steeds in staat is naar verhouding veel eliteposities te verwerven, ook in vergelijking met het patriciaat. In dit artikel gaan we verder in op de sector, bestuurlijk, economisch of cultureel, waarin deze eliteposities worden bekleed. Daarbij stellen we ons ook de vraag of er voor de drie sectoren van eliteposities bij vaders en zoons behorend tot adel en patriciaat gedurende de twintigste eeuw verschuivingen hebben plaatsgevonden.

Inleiding

Aan het eind van de negentiende eeuw begonnen enkele leden van de Haarlemse tak van de adellijke familie Teding van Berkhout zich te richten op ‘innoverende activiteiten’, zoals Schmidt in zijn sociologische familiegeschiedenis aangeeft.¹ Een lid van deze Haarlemse familie behoorde als kapitaalverschaffer tot de oprichters van een verzekeringsmaatschappij. Een ander lid richtte samen met C.E. de Clercq de Haarlemse Bank op. Voor die tijd had de Haarlemse tak zich vooral beziggehouden met het beheer van grote landerijen en omvangrijke vermogens, terwijl enkele personen openbare functies bekleedden. In de recente generaties van een van de oudste adellijke geslachten in Nederland, de familie Van Wassenaer, wordt veelal gekozen voor het bedrijfsleven. Zo blijken de broers Maurits en Floris carrière als ondernemer te hebben gemaakt. Veel van hun kinderen kiezen in onze tijd voor het bedrijfsleven of de media, nadat ze eerst een academische opleiding hebben voltooid.² Deze voorbeelden

* Dit artikel is een herschreven versie van een eerdere Engelstalige paper, die werd gepresenteerd in het ISA Research Committee Social Stratification and Mobility in Neuchâtel, Zwitserland, 7-9 mei, 2004. We willen R.J.F. van Drie van het Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag bedanken, die ons de elektronische versie van verscheidene delen van *Nederland's Adelsboek* en *Nederland's Patriciaat* leverde.

¹ C. Schmidt, *Om de eer van de familie. Het geslacht Teding van Berkhout 1500-1950, een sociologische benadering* (Amsterdam, 1986) 168-171.

² Y. Kuiper, ‘Van heerlijkheid naar familiestichting. De van Wassenaers (van Catwijck) in de 19e en 20e eeuw’, in: H.M. Brokken, ed., *Heren van Stand. Van Wassenaer 1200-2000: achthonderd jaar Nederlandse adelsgeschiedenis* (Zoetermeer, 2000) 228.

laten zien dat al aan het einde van de negentiende eeuw adellijke personen andere carrières begonnen te zoeken dan de gebruikelijke eliteposities binnen de publieke sector. Zo is de dominantie van adel in de wereld van de diplomatie thans verdwenen, en datzelfde geldt voor het betrekkelijk grote aantal benoemingen in het verleden van adellijke burgemeesters of Commissarissen van de Koningin.

Ons artikel maakt deel uit van een onderzoeksproject naar de sociale positie van de Nederlandse adel in de twintigste eeuw.³ De centrale onderzoeksvraag van het gehele project luidt als volgt: waarom en op welke wijze heeft de Nederlandse adel gedurende de twintigste eeuw zijn maatschappelijke voorsprong bij het verwerven van eliteposities weten te handhaven, ondanks, ten eerste, het meritocratiseringsproces, dat zo'n belangrijke rol speelt bij de allocatie van maatschappelijke posities in moderne samenlevingen, en, ten tweede, ondanks het zo nadrukkelijk burgerlijke karakter van de Nederlandse samenleving. Teneinde een scherper inzicht te krijgen in deze hypothese over de 'blijvende adellijke voorsprong', zijn families uit *Nederland's Patriciaat* toegevoegd om vergelijkingen tussen adel en patriciaat mogelijk te maken, dat wil zeggen tussen twee groepen die beide door ons als elite worden gedefinieerd. Vergelijking tussen beide databestanden liet zien dat de leden van adellijke families gedurende de twintigste eeuw een grotere kans op het bekleden van een elitepositie hadden dan leden van patricische families.⁴ In dit artikel stellen we ons de vraag waar adellijke personen tegenwoordig hun hoge posities bekleden en of er gedurende de twintigste eeuw sprake is geweest van een duidelijke verschuiving van de publieke sector naar andere sectoren. Opnieuw nemen we het patriciaat als vergelijkingsgroep.

Adel en patriciaat

De Nederlandse adel is vanaf het begin van de negentiende eeuw overwegend een bestuursadel (*noblesse de robe*) geweest en niet zozeer een zwaardadel (*noblesse d'épée*) of landadel, dit in tegenstelling tot België, Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, waar zwaardadel en landadel domineerden.⁵ Gedurende het tijdperk van

3 Tot nu zijn in dit project de volgende publicaties verschenen: J. Dronkers en S. Hillege, 'Studentenverenigingen en de toegang tot de Nederlandse elites tussen 1960 en 1980', *Amsterdams sociologisch tijdschrift*, XXIV (1997) 253-276; J. Dronkers, en S.M.M. Hillege, 'Board membership of traditional male fraternities and access to Dutch elites: a disappearing avenue to elite positions?', *European sociological review*, XIV (1998) 191-204; J. Dronkers, *De maatschappelijke relevantie van hedendaagse Nederlandse adel* (inaugurale rede Universiteit van Amsterdam; Amsterdam, 2000) (ook verschenen in: *Amsterdams sociologisch tijdschrift*, XXVII (2000) 233-268); J. Dronkers, 'Verschillen tussen 20ste-eeuwse Nederlandse adel uit Amsterdam, 's-Gravenhage, Rotterdam, Utrecht en Duitsland', *De Nederlandsche leeuw*, CXVII (2001) 458-466; J. Dronkers en H. Schijf, 'Marriages between nobility and high bourgeoisie as a way to maintain their elite positions in modern Dutch society', paper voor het ESA netwerk 'Biographical Perspectives on European Societies', 6e conferentie van de European Sociological Association, 23-26 september 2003 in Murcia, Spanje (raadpleegbaar op www.iue.it/personal/dronkers); J. Dronkers en H. Schijf, 'The transmission of elite positions among the Dutch nobility during the 20th century', in: E. Conze en M. Wienfort, ed., *Adel und Moderne. Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert im europäischen Vergleich* (Wenen-Keulen, 2004) 65-82; J. Dronkers en H. Schijf, 'From public offices to the business? A possible explanation of the continuing prominence of nobility during the 20th century in modern Dutch society', paper voor het ISA Research Committee on Social Stratification and Mobility in Neuchâtel, Zwitserland 7-9 mei, 2004; H. Schijf, J. Dronkers en J. van den Broeke-George, 'De overdracht van eliteposities binnen adellijke en patricische families gedurende de 20ste eeuw', in: M. Fokkema en H. Schijf, ed., *Nederlandse elites in de twintigste eeuw* (Amsterdam, 2004) 57-85.

4 Zie voor een verdere uitleg van onze werkwijze: Schijf, Dronkers en Van den Broeke-George, 'De overdracht van eliteposities', 60-62.

5 Y. Kuiper, *Adel in Friesland 1780-1888* (Groningen, 1993); C. Schmidt, *Om de eer van de familie*.

de Republiek waren nieuwe benoemingen of uitbreiding van de adel niet mogelijk wegens het ontbreken van een landsheer. Wel werd de inheemse adel van de Republiek enigszins aangevuld door buitenlandse adel, waarvan vertegenwoordigers een aanstelling kregen als officier in het Staatse leger. Vele Nederlandse geslachten stierven in die periode uit. In het nieuwe Koninkrijk ging men ertoe over om in de jaren twintig en dertig van de negentiende eeuw rijke en aanzienlijke burgers te adelen om de uitgedunde adellijke gelederen aan te vullen.⁶

Dit door Willem I geïnitieerde beleid was ontwikkeld om de lastige erfenis van de politieke strijd uit de late achttiende eeuw tussen orangisten en patriotten op te lossen. De koning trachtte zich van de loyaliteit van de stedelijke regenten (rijke koopmannen en bankiersfamilies die in heel Nederland de steden bestuurden) te verzekeren door hen in de adelstand te verheffen. Tegen deze historische achtergrond bezien kwam de samenstelling van Nederlandse adel gedurende de negentiende en twintigste op een van de volgende vier manieren tot stand: 1) verheffing (afstammelingen van niet-adellijke regentenfamilies in de steden met stemrecht vóór 1795 of individuen die zich daarvoor verdienstelijk hadden gedragen; 2) benoeming in een gewestelijke ridderschap (individuen benoemd door de koning in de gewestelijke ridderschappen gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw; velen hiervan waren niet-edelen die al ambachtsheerlijke rechten in die provincie hadden of personen die al deel uitmaakten van de gewestelijke ridderschappen vóór 1795); 3) erkenning van oude Nederlandse adel (leden van de oude binnenlandse adel vóór 1795); 4) inlijving van buitenlandse adel (leden van het nageslacht van niet-Nederlandse adel, die gevestigd waren in Nederland, of van Nederlanders, verheven tot niet-Nederlandse adel door een vorst van een ander land). Verheffingen in de adel en verleningen van adellijke titels zijn

Jhr. Frederik Teding van Berkhout, directeur van de Haarlemsche Bank, door H.J. Haverman, 1922 (doek; foto *Iconografisch Bureau, Den Haag*)

⁶ K. Bruin, 'Adelsbeleid in Nederland. Notities bij recente ontwikkelingen', *Amsterdams sociologisch tijdschrift*, XVIII (1992) 119-133.

sinds het begin van de twintigste eeuw in Nederland uiterst zeldzaam geworden. In 1994 is de Wet op adeldom in werking getreden met een overgangstermijn voor inlijvingen tot 1999. Erkenningen zijn nog mogelijk, maar inlijvingen alleen onder strikte voorwaarden. Verheffingen zijn slechts mogelijk voor leden van het koninklijk huis. Adeldom voor het leven heeft nooit bestaan in Nederland, in tegenstelling tot het Verenigd Koninkrijk en België.⁷

Als uitvloeisel van het beleid van de eerste koningen in de eerste helft van de negentiende eeuw kregen leden van de heersende families uit de steden van de provincie Holland vaker het predikaat van jonkheer, terwijl edelen uit de andere provincies vaker de titel van baron verwierven. Om die reden bezitten bijna alle regentenfamilies uit Amsterdam in onze selectie het predikaat van jonkheer. In tegenstelling tot andere Europese staten is het predikaat van jonkheer nog geen aanwijzing voor hun lagere sociale status in vergelijking met personen die de titel van baron dragen. Een van de gevolgen van het al genoemde adelsbeleid was bovendien dat velen hun lidmaatschap van de adel eerder te danken hadden aan regeringsbekwaamheid of economische competentie dan aan hun adellijke achtergrond of cultuur. Om die reden is de Nederlandse adel vanaf het begin van de negentiende eeuw altijd ook sterk gericht geweest op bestuurlijke functies.

Niet alle families uit 'hogere kringen' bezitten een adellijke titel. Sommige Amsterdamse regentenfamilies, die gedurende lange tijd deel uitmaakten van het gemeentelijk, gewestelijk of nationaal bestuur, weigerden een adellijke titel te ontvangen, omdat zij geen hoge dunk hadden van zo'n titel.⁸ Aan het einde van de negentiende eeuw noemden zij zichzelf nog steeds trots patriciërs. Andere families behoorden tot dit patriciaat omdat zij eenzelfde hoog en erkend aanzien hadden als de adel, maar om de een of andere reden nooit in de adel waren verheven. Zelfs binnen een en dezelfde familie kunnen we afzonderlijke takken vinden met en zonder adellijke titel. Over het algemeen hebben families die heden ten dage tot het patriciaat behoren, ten minste drie generaties lang deelgenomen aan prestigieuze raden of overheidsfuncties of andere in aanzien staande publieke posities bekleed. Veel Nederlandse adel lijkt in posities en achtergrond dus sterk op het patriciaat. Desalniettemin is er een groot verschil tussen de leden van de adel en het patriciaat, omdat alle leden van de adel officieel zijn geregistreerd, terwijl de registratie van patricische families tot op zekere hoogte arbitrair is. Als een consequentie van deze strengere criteria (drie generaties lang deelname aan prestigieuze raden of overheidsfuncties of andere in aanzien staande publieke posities) is de opname van families in *Nederland's Patriciaat* (met name voor families na 1945) vertekend in de richting van meer eliteposities bij deze families in vergelijking met adellijke families, omdat deze strenge criteria niet gelden voor de adellijke families om in *Nederland's Adelsboek* voor te komen. Dus als wij in dit artikel met deze twee bronnen adel en hoge burgerij vergelijken, dan krijgen wij als gevolg van deze vertekening een conservatieve schatting van de adellijke voorsprong.

⁷ We ontlene deze gegevens over het adelsbeleid aan: P.G.M. van Meeuwen, 'Een en ander over adelsrecht en het adelsbeleid', in: *De Hoge Raad van Adel. Geschiedenis en werkzaamheden* ('s-Gravenhage, 1966) 55-74; zie ook K. Bruin, 'Adelsbeleid in Nederland', passim.

⁸ K. Bruin, 'Kwesties van stand. Over de opname in de adelstand van Amsterdamse patriciërs in de 19de eeuw', *Sociologische gids*, XXVII (1981) 115.

Rode en blauwe boekjes

Informatie over de levensloop van alle leden van de Nederlandse adel wordt gepubliceerd door het Centraal Bureau voor Genealogie in Den Haag. Voor het samenstellen van de verschillende edities van *Nederland's Adelsboek* (het zogenaamde 'rode boekje') gebruikt deze organisatie alle beschikbare informatie over de geslachten van Nederlandse adellijke families.⁹ Er wordt behoorlijk veel tijd en moeite besteed aan het opsporen van alle leden van een bepaalde familie, ook na emigratie of sociale achteruitgang. De leden van de adel geven zelf hun eventuele academische titels, beroepen en werkkring, overheidsbetrekkingen, lidmaatschap van belangrijke overheidsraden, posities aan het koninklijk hof, lidmaatschap van een ridderorde en de vergelijkbare gegevens van hun echtgenote of echtgenoot op. Het Centraal Bureau voor Genealogie verifieert veel van deze data aan de hand van bronnen als de *Staatsalmanak*. Omdat alle betrokken partijen zich bewust zijn van het feit dat de verzamelde informatie bedoeld is voor publicatie, is het onwaarschijnlijk dat personen onbetrouwbare gegevens zullen leveren. Bovendien zal de sociale druk van de familie een familielid ontmoedigen een universitaire graad te vermelden die eigenlijk niet is behaald, of overheidsbetrekkingen of andere functies die in werkelijkheid niet zijn vervuld. Hoewel mensen natuurlijk eerder geneigd zijn de pieken van hun carrière te vermelden dan de dalen, zal dit onze analyse, die gericht is op eliteposities, hoogstwaarschijnlijk niet vertekenen. Aan de andere kant zijn we ook minder aanzienlijke beroepsbezigheden in *Nederland's Adelsboek* tegengekomen. Zo zijn bijvoorbeeld bijna alle leden van een van de oudste adellijke families in onze steekproef die geboren zijn in de twintigste eeuw, boer, handarbeider of bekleden zij andere lage functies zonder duidelijke connectie met hun adellijke achtergrond.

Uit *Nederland's Adelsboek* hebben wij personen geselecteerd die geboren zijn na 1899 en behoren tot een familie waarvan de naam begint met een letter die valt in de categorie 'G' tot en met 'Na'. Enkel de genealogieën van deze geslachten zijn gepubliceerd in de delen van *Nederland's Adelsboek* die verschenen tussen 1993 en 2000. Ze bieden de meest recente en complete informatie over de levensloop van personen uit deze geslachten. De koninklijke familie en haar verwanten (onder wie de familie De Bourbon de Parme) laten we buiten beschouwing vanwege hun speciale status binnen de Nederlandse samenleving. Ook hebben we geen enkele later beschikbare informatie toegevoegd of weggelaten. Omdat de eerste letter van de achternaam niet verbonden is aan enig sociaal kenmerk, kan onze onderzoekspopulatie gezien worden als een aselechte steekproef van alle adel geboren na 1899. Echter, het verzamelen van de data over de levensloop is niet op een en hetzelfde moment voor alle personen beëindigd: het verzamelen van informatie over individuen van wie de achternaam begint met een 'G' eindigde in 1992, terwijl data over individuen wier achternaam met een 'M' begint, verzameld werden tot het jaar 1999.

We hebben alle personen opgenomen, ongeacht in welk land ze zijn geboren, leefden of stierven, omdat een adellijke titel (als een premodern kenmerk) niet afhangt van nationaliteit of geboorteplaats. Dit zou kunnen leiden tot enige onderschatting van het

⁹ Zie voor de oorsprong van *Nederland's Adelsboek* in 1903: K. Bruin en K. Schmidt, 'Zur Genealogie der Genealogie. Over het boekstaven van 'aanzienlijkheid' in het Koninkrijk der Nederlanden', *Sociologische gids*, XXVI (1980) 274-292.

John Wells van Beuningen en Frederik Hendrik Fentener van Vlissingen, directeuren van de Steenkolen-Handelsvereniging te Utrecht, door A.C. Willink, 1946 (*doek; foto Iconografisch Bureau, Den Haag*)

belang van sociaal en cultureel kapitaal van de adel, omdat we geen takken van families uitsluiten die lange tijd geleden geëmigreerd zijn en daarmee dus een groot deel hun Nederlandse sociale netwerk en levensstijl hebben achtergelaten. Deze selecties leveren een dataset op van 113 adellijke families. Om hen te onderscheiden van hun ouders, noemen we ze zonen en dochters (of kinderen), wanneer ze onze analyse-eenheid zijn. We hebben weer dezelfde deeltjes gebruikt om informatie te verzamelen over de ouders, de echtgenoot of echtgenote, en schoonouders van de zonen en dochters. Per definitie zijn de gegevens over de vader even compleet als die van de kinderen. De gegevens over de moeder hebben bijna dezelfde uitgebreidheid. De gegevens over de echtgenoten en echtgenotes zijn net zo uitgebreid als die over de moeders, maar ze zijn minder compleet. Het is niet altijd duidelijk of dit komt door een gebrek aan informatie of simpelweg door het feit dat kinderen ongetrouwd zijn gebleven. De gegevens over de schoonouders van de zonen en dochters zijn het minst uitgebreid, omdat we slechts de namen, academische en adellijke titels hebben. Het zou kunnen zijn dat er te weinig aangifte werd gedaan van de titels van schoonouders.

Het Centraal Bureau voor Genealogie publiceert ook *Nederland's Patriciaat* (het zogenaamde 'blauwe boekje'), onze bron voor de Nederlandse *haute bourgeoisie*.¹⁰ De eerste vier delen verschenen tussen 1910 en 1913. De manier waarop deze deeltjes worden samengesteld, verschilt van *Nederland's Adelsboek*, omdat er geen scherp omliggende regels zijn voor de opname van families. Tegenwoordig is opname deels gebaseerd op traditie en deels op nieuwe criteria, gebaseerd op bepaalde eliteposities verkregen door leden van een familie. Het feit dat families in *Nederland's Patriciaat* staan vermeld, biedt nog steeds een betrouwbare indicatie dat ze behoren tot de sinds het begin van negentiende eeuw gevestigde en traditionele hoge bourgeoisie in Nederland. Echter, enkele families met een hoge status in de samenleving zouden kunnen ontbreken, omdat zij niet opgenomen willen worden, of omdat zij geen financiële bijdrage willen leveren aan de publicatie van hun 'deeltje'. We hebben alle families genomen uit de deeltjes die gepubliceerd werden tussen 1993 en 1999. Dat is ongeveer dezelfde periode als die voor de gebruikte uitgaven van *Nederland's Adelsboek*. In ieder deeltje wordt het complete geslacht van een aantal families geïnventariseerd in alfabetische volgorde. Onze steekproef, die 78 families omvat, is dus niet vertekend ten gunste van nieuwe patricische families. Niets in de manier waarop onze bron is samengesteld, geeft reden om aan te nemen dat deze families afwijken van de gehele populatie van patricische families. De volledigheid en kwaliteit van de informatie over ieder persoon in deze deeltjes is precies hetzelfde als in *Nederland's Adelsboek*. We zijn daarom in staat geheel vergelijkbare variabelen voor beide groepen families te gebruiken in onze analyse. Helaas geeft noch *Nederland's Adelsboek* noch *Nederland's Patriciaat* enige informatie over het vermogen van families en hun leden. Betrouwbare bronnen over dit vermogen bestaan er wel, maar zijn lastig op te vragen in Nederland.

Variabelen

De volgende variabelen zullen worden gebruikt:¹¹

1. *Rangorde van de familie binnen de adel of het patriciaat*. Wij gebruiken de adellijke titel of the predikaat en de rangorde loopt van laag naar hoog: jonkheer (inclusief ridder), baron, graaf. Onze rangorde van een patriciërsfamilie is gebaseerd op de veranderingen in het opnamebeleid van nieuwe families in *Nederland's Patriciaat*.
2. *Decennium waarin de zoon geboren werd*, lopend van het decennium 1900-1909 tot het decennium 1940-1950.
3. *Tertiaire onderwijs van de zoon, zijn echtgenote, beide ouders en schoonouders*.
4. *Rangorde van de echtgenote en van de moeder van de zoon*. Wij passen dezelfde rangorde toe als die voor de zonen.
5. *Hoogste rangorde van de beide schoonouders van de zoon*. Deze rangorde is gelijk aan die van de echtgenote. De hoogste rang van beide schoonouders is gebruikt en adel heeft voorrang op patriciër.

¹⁰ Schijf, Dronkers en Van den Broeke-George, 'De overdracht van eliteposities'.

¹¹ Zie voor meer gedetailleerde omschrijvingen van de variabelen: Schijf, Dronkers en Van den Broeke-George, 'De overdracht van eliteposities', 65-66.

6. *Elitepositie in het huishouden van de zoon, of van zijn ouders.* Om te kunnen vaststellen of een individu een elitepositie bekleedt, worden zijn of haar beroepskring, publieke functies en dergelijke hierbij betrokken. In dit onderzoek hanteren we een combinatie van de ‘smalle’ en de ‘brede’ omschrijving van het begrip elitepositie. Deze smalle en brede omschrijvingen zijn al eerder door ons gebruikt. Onze lijst van eliteposities is een conservatieve schatting van de eliteposities van zonen, ouders en schoonouders. Vervolgens hebben wij de variabele elitepositie in het huishouden van de zoon geconstrueerd door de combinatie van die van de zonen zelf en die van hun echtgenotes. Voor de variabele elitepositie in ouderlijk huishouden of in huishouden van de schoonouders maakten wij dezelfde combinatie.
7. *De sector waarin de elitepositie van de vader of zonen wordt bekleed.* De indeling in de diverse sectoren is gebaseerd op de naam van de functies, zoals die in onze bronnen staat vermeld. Drie sectoren worden onderscheiden: openbaar bestuur, culturele sector en economische sector. Alle eliteposities bij de (lokale) overheid, de ambtelijke top en ambassadeurs zijn gerekend als publieke functies. Maar posities bij het onderwijs, in de culturele wereld en de gezondheidszorg zijn als ‘cultureel’ gecodeerd. De codering is gebaseerd op de functies zelf, niet op eerdere posities. De uitgevoerde selecties leveren een steekproef op van 952 volwassen mannelijke leden van 113 adellijke families en 1478 volwassen mannelijke leden van 78 patricische families. Alle personen zijn tussen 1899 en 1951 geboren.¹²

Resultaten

De resultaten van onze kwantitatieve analyses van de gegevens en variabelen zoals hierboven beschreven vallen uiteen in twee delen: beschrijvende analyses en toetsende analyses. Bij de laatste wordt gebruik gemaakt van geavanceerde statistische technieken. In tabel 1 wordt een vergelijking gemaakt tussen adel en patriciaat en dan steeds opgesplitst voor de generatie van de vaders en die van de zonen. Het is echter van belang op te merken dat de vaders met een elitepositie niet noodzakelijkerwijs de vaders zijn van de zonen met een elitepositie. Het onderscheid in de blokjes voor generatie, geboortecohorten en onderwijs laat dus een verschil tussen twee generaties zien, niet de overdracht van eliteposities binnen een gezin. Bovendien richten we ons op degenen die een elitepositie bekleden. Over het onderscheid tussen bekleders van eliteposities en niet-bekleders is in onze eerdere publicaties al geschreven.

Het eerste blokje laat zien dat de verdeling van de posities van de zonen over de sectoren voor adel en patriciaat bij het bedrijfsleven vrijwel gelijk is, maar bij de culturele sector hoger voor het patriciaat dan voor de adel (39 tegen 18 procent). Het meest opvallende verschil is in de publieke sector te zien (33 tegen 55 procent). De relatief prominente positie van de adel in de publieke sector was bij de generatie van de vaders echter nog sterker, namelijk 83 procent. De aanzienlijke daling bij de adellijke zonen ondersteunt onze veronderstelling dat de eliteposities van de adel die in de twintigste eeuw is geboren, niet meer waren geconcentreerd in de zichtbare openbare functies, maar veelal verspreid zijn geraakt over minder zichtbare sectoren. Dat geldt zowel

¹² Voor verdere informatie over de steekproef verwijzen we weer naar: Schijf, Dronkers en Van den Broeke-George, ‘De overdracht van eliteposities’, 62-66.

voor de economische sector (van 12 naar 27 procent) als voor de culturele sector (van 5 naar 18 procent).

Het tweede blokje over geboortecohorten splitst de adellijke en patricische zonen en vaders gedetailleerder op naar leeftijdsgroepen, gebaseerd op de geboortecohorten van de zonen. Deze presentatie verscherpt ons beeld over de daling van het aantal openbare posities bij de adel nog meer. De overgrote meerderheid van de adellijke vaders van de generatie zonen geboren tussen 1900 en 1910 had een elitepositie in de openbare sector (94 procent), terwijl de vaders met een elitepositie van de generatie zonen geboren tussen 1940 en 1950 die nog voor slechts 70 procent in de openbare sector hadden. Deze vaders moeten ruwweg tussen 1900 en 1920 zijn geboren. Bij de adellijke zonen die tussen 1900 en 1920 zijn geboren en een elitepositie hebben bekleed is het aandeel van hun positie in de publieke sector min of meer gelijk (resp. 65 en 73 procent). Bij de zonen geboren tussen 1920-1950 is dit aandeel aanzienlijk minder: rond de 40 procent. De meeste van deze adellijke zonen zullen hun elitepositie na de Tweede Wereldoorlog hebben bereikt. Bij de patricische zonen en vaders valt ook een daling van eliteposities in de publieke sector te constateren, maar de meest opvallende daling is bij hen het aandeel in de eliteposities in de economische sector. De vaders die ruwweg zijn geboren tussen 1900 en 1910 van deze zonen en die een elitepositie bekleedden, hadden voor 48 procent zo'n positie in de economische sector. Bij de jongste generatie zonen is dat gedaald tot 27 procent, een percentage dat in de buurt komt van de adellijke zonen. Zowel bij de patricische vaders als de zonen neemt het aandeel in de culturele sector (onderwijs, gezondheidszorg en cultuur) gestaag toe.

Het derde en laatste blokje in tabel 1 laat zien hoe belangrijk de relatie is tussen onderwijsniveau en de sector waarin een elitepositie wordt bekleed. Patricische vaders en zonen zonder een universitaire opleiding hebben vooral eliteposities in de economische sector. De adellijke vaders en zonen zonder universitaire opleiding bekleeden daarentegen hun eliteposities in meerderheid in de publieke sector. Bij zowel de adellijke als patricische personen mét een universitaire opleiding zijn de verschillen tussen de sectoren minder uitgesproken. Het sterkste verschil is nu tussen publieke sector (adel) en de culturele sector (patriciaat). Maar bij de zonen is er geen verschil als het gaat om de economische sector, terwijl bij de adellijke en patricische vaders het verschil tussen publieke sector en de culturele uitgesprokener is dan bij de zonen.

Zoals aangegeven laten de drie blokjes in tabel 1 verschillen tussen generaties zien, zonder dat er noodzakelijkerwijze sprake is van een overdracht van eliteposities van vaders op zoons. De tabellen 2a en 2b richten zich juist op de deze intergenerationele overdracht bij adel (tabel 2a) en patriciaat (tabel 2b). De procedure die we daarbij gebruiken, is dat overdracht van waargenomen eliteposities wordt vergeleken met de aantallen die kunnen worden berekend op grond van de aanname dat de elitepositie van de vader geen enkele invloed heeft op de eventuele benoeming op een elitepositie van de zoon. Of om het in statistische termen te formuleren: we vergelijken de waargenomen frequentie met de verwachte frequentie bij de veronderstelling van statistische onafhankelijkheid van de benoeming bij de zoon en de benoeming van de vader. De tabellen 2a en 2b laten zien dat een dergelijke verband inderdaad bestaat, zowel bij de adel voor de publieke sector als voor alle sectoren bij het patriciaat.

Vatten we de resultaten van de tabellen 1 en 2 samen, dan zijn de volgende observa-

Tabel 1. Verdeling in percentages van eliteposities van zonen geboren tussen 1900 en 1950 over drie sectoren en de eliteposities voor de generatie van hun vaders, nog verder opgesplitst naar adel en patriciaat. De cijfers tussen haakjes geven het percentage personen aan met een elitepositie

	positie gezin							
	zoons				vaders			
	Publiek	Cultureel	Economisch	N	Publiek	Cultureel	Economisch	N
Totaal	43	29	28	340 (14)	56	20	24	452 (19)
Patriciaat	33	39	28	192 (13)	33	33	33	240 (16)
Adel	55	18	27	148 (15)	83	5	12	212 (22)
Geboortecohorten								
1900-1910								
Patriciaat	47	19	33	36 (13)	34	18	48	44 (16)
Adel	65	6	29	34 (19)	94	3	3	35 (20)
1910-1920								
Patriciaat	33	41	26	51 (20)	29	31	40	35 (14)
Adel	73	8	20	40 (22)	88	6	6	49 (27)
1920-1930								
Patriciaat	29	42	29	41 (16)	43	19	38	42 (16)
Adel	40	24	36	25 (15)	88	3	9	32 (19)
1930-1940								
Patriciaat	42	32	26	31 (10)	44	22	34	41 (14)
Adel	48	14	38	21 (12)	80	3	18	39 (23)
1940-1950								
Patriciaat	15	58	27	33 (10)	24	56	19	78 (20)
Adel	39	43	18	28 (12)	70	9	21	57 (22)
Onderwijs								
Geen tertiair								
Patriciaat	23	17	60	35 (4)	23	8	70	66 (7)
Adel	54	10	36	59 (9)	85	3	12	105 (15)
Wel tertiair								
Patriciaat	36	43	21	157 (30)	37	43	20	174 (31)
Adel	56	23	21	89 (33)	80	8	12	107 (39)

Tabel 2a. Intergenerationale overdracht van elitepositie bij de drie sectoren tussen adellijke vaders en hun zonen geboren tussen 1900-1950. De cijfers geven respectievelijk de waargenomen aantallen en de verwachte aantallen bij statistische onafhankelijkheid

Elitepositie zoon	Elitepositie vader				
	Geen	Openbaar	Cultureel	Economisch	Totaal
Geen	656/625	123/148	8/9	17/22	804
Openbaar	40/64	38/15	1/1	3/2	82
Cultureel	19/20	4/5	2/0	1/1	26
Economisch	25/31	10/7	0/1	5/1	40
Totaal	740	175	11	26	952

$$\chi^2 = 77; df = 9; p < .000$$

Tabel 2b. Intergenerationale overdracht van elitepositie bij de drie sectoren tussen patricische vaders en hun zonen geboren tussen 1900-1950. De cijfers geven respectievelijk de waargenomen aantallen en de verwachte aantallen bij statistische onafhankelijkheid

Elitepositie zoon	Elitepositie vader				
	Geen	Openbaar	Cultureel	Economisch	Totaal
Geen	1101/1077	57/70	65/70	63/70	1286
Openbaar	46/54	14/4	2/4	2/4	64
Cultureel	56/62	6/4	11/4	1/4	74
Economisch	35/45	3/3	2/3	14/3	54
Totaal	1238	80	80	80	1478

$\chi^2 = 99$; $df = 9$; $p < .000$

Tabel 3. Een multi-nominale regressieanalyse op de sector van de elitepositie versus geen elitepositie. Alleen de significante effecten zijn opgenomen (tussen haakjes de standaard fouten).

	Openbaar ^a	Cultureel ^a	Economisch ^a
Intercept	-3.33 (.23)	-4.69 (.35)	-3.46
Adel	.54 (.20)	-.31 (.26)	.16 (.24)
Universitaire opleiding	2.10 (.20)	2.99 (.31)	1.18 (.22)
Geboortejaar	.04 (.01)	-.00 (.01)	-.02 (.01)
Vader openbare sector ^a	1.24 (.22)	-.06 (.37)	.28 (.34)
Vader culturele sector ^a	-.23 (.62)	1.01 (.35)	-.27 (.74)
Vader economische sector ^a	-.09 (.49)	-1.02 (.74)	1.65 (.30)
Adellijke moeder	-.50 (.23)	.19 (.33)	.83 (.26)
N	2421		
Cox & Snell R ²	.18		
Vrijheidsgraden	21		
-2 Log Likelihood	1718		

^a Geen elitepositie is de referentiecategorie

Tabel 4. Multi-nominale regressieanalyse op elitepositie in de culturele en economische sector versus de openbare sector. Alleen de significante effecten zijn opgenomen (tussen haakjes de standaard fouten)

	Culturele sector ^a	Economische sector ^a
Intercept	-1.34 (.48)	.04 (.41)
Adel	-1.00 (.33)	-.63 (.32)
Universitaire opleiding	.49 (.40)	-1.02 (.33)
Geboortejaar	.05 (.01)	.03 (.01)
Vader openbare sector ^a	.31 (.75)	-.93 (.74)
Vader culturele sector ^a	1.68 (1.40)	2.28 (1.62)
Vader economische sector ^a	-.61 (1.51)	-.30 (1.11)
Vader openbaar * geboortejaar	-.06 (.03)	.00 (.03)
Vader cultureel * geboortejaar	-.02 (.04)	-.13 (.10)
Vader economisch * geboortejaar	.06 (.10)	.16 (.08)
N	340	
Cox & Snell R ²	.30	
Vrijheidsgraden	18	
-2 Log Likelihood	558	

^a De openbare sector is de referentiecategorie

ties te maken. De adellijke zonen bereiken naar verhouding meer eliteposities buiten de publieke sector, een sector waarvoor vaders nog een sterke voorkeur hadden. De voorkeur van de zonen geldt met name voor diegenen die na 1930 zijn geboren en dus aan hun beroeps carrière na de Tweede Wereldoorlog zijn begonnen. Zo'n sterke heroriëntering is niet aanwezig bij de patricische zonen. Deze bevindingen suggereren dat onze veronderstelling over de succesrijke verplaatsing bij de adel van de zichtbare eliteposities in de publieke sector naar minder zichtbare posities in andere sectoren door de gepresenteerde gegevens wordt ondersteund. Maar om een definitievere uitspraak te doen zijn meer geavanceerde statistische technieken nodig, waarbij rekening kan worden gehouden met de gelijktijdige invloed van andere kenmerken, zoals onderwijs en het al dan niet hebben van een adellijke moeder. Deze analyses worden gepresenteerd in de volgende twee tabellen.

Tabel 3 laat de resultaten zien van een zogenaamde multi-nominale analyse. Bij deze statistische techniek is het mogelijk om een nominale afhankelijke variabele te gebruiken die uit meer dan twee categorieën bestaat. In ons onderzoek zijn dat de sectoren openbaar, cultureel en economisch, met als vierde categorie 'geen elitepositie'. De variabelen die we gebruiken als verklarende (onafhankelijke) variabelen zijn: het geboortjaar, het lid zijn van de adel, een universitaire opleiding en de eventuele universitaire opleiding van beide ouders, de elitepositie van de vader in een bepaalde sector, de eventuele adellijke titel van de moeder, en alle mogelijke interacties tussen geboortjaar en de overige onafhankelijke variabelen. In tabel 3 zijn alleen de statistisch significante parameters opgenomen.

Een eerste resultaat is dat er geen statistisch significant interactie-effect bestaat tussen geboortjaar en een van de andere onafhankelijke kenmerken. Dit betekent bijvoorbeeld dat de invloed van een universitair diploma bij de jongere generaties noch is toegenomen noch is gedaald. De invloed van een adellijke titel is evenmin veranderd en hetzelfde geldt voor de elitepositie van de vader. Deze bevindingen onderstrepen hoe weinig er veranderd is in het selectiemechanisme voor een elitepositie voor leden van de adel en het patriciaat gedurende de twintigste eeuw.

Deze tabel laat ook zien dat een adellijke titel alleen van belang is bij een elitepositie in de publieke sector, niet bij de andere twee sectoren. Een adellijke titel vergroot niet de kans op een elitepositie in de culturele of economische sector. Zonen met een adellijke moeder hebben een grotere kans een elitepositie in de economische sector te verwerven. Voor jongere personen is het moeilijker om een elitepositie te verwerven in de publieke of economische sector, maar in de publieke sector is de kans kleiner dan in de economische sector. Een universitaire titel vergroot de kans op een elitepositie in alle drie de sectoren, maar naar verhouding is dat het minst het geval in de economische sector en het meest in de culturele sector. Ten slotte kan als verdere bevestiging van de uitkomsten van tabellen 2a en 2b worden geconstateerd dat er een duidelijke overdracht van elitepositie van vaders op zonen aanwezig is. Deze overdracht valt het duidelijkst te zien in de economische sector. Deze opsomming suggereert dat adellijke personen – als het om een elitepositie gaat – inderdaad vertrekken uit de publieke sector, maar dat er geen duidelijke toename valt te constateren in de andere twee sectoren, anders dan op grond van veranderingen in hun achtergrondkenmerken is te verwachten. Wel is er een positief statistisch significant effect van de moederlijke adellij-

ke titel op de kans om een elitepositie in die economische sector te bereiken. Een eerdere bevinding was dat huwelijkshomogomie de sterkste aanwijzing is voor een adellijke cultuur en opvoeding in het gezin.¹³ Daaruit valt te beargumenteren dat een adellijke titel van de moeder een betere indicator is voor het adellijk cultureel en sociaal kapitaal van het gezin dan de adellijke titel van de zoon zelf. Als dit een geldig argument is, dan is het gevonden positieve effect een ondersteuning van de hypothese.

De analyse die in onze tabel 4 wordt gepresenteerd, richt zich volledig op de verschuiving tussen de sectoren, zonder aandacht te besteden aan zonen zonder elitepositie, waardoor het beeld nog scherper wordt. In de tabel is een vergelijking gemaakt tussen zonen met een elitepositie in de culturele of economische sector en diegenen in de openbare sector. Het positieve effect van het geboortjaar wijst erop dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden van eliteposities in de publieke sector naar de andere twee sectoren, hoewel dat duidelijker geldt voor de culturele sector dan voor de economische. Deze bevinding bevestigt onze hypothese. Aan de andere kant is het zo dat adellijke zonen nog steeds een hogere kans hebben op een elitepositie in de publieke sector, terwijl patricische zonen een hogere kans hebben om een elitepositie te bereiken in de culturele sector. Ook blijkt dat een universitair diploma minder belangrijk is om een elitepositie te verwerven in de economische sector dan zo'n diploma dat is in de andere twee sectoren. De zonen uit jongere geboortecohorten hebben ten opzichte van oudere leeftijdscohorten een grotere kans op een elitepositie in de economische sector, als hun vader ook een elitepositie in die sector heeft.

Discussie

De uitkomsten van onze analyses bevestigen onze veronderstellingen dat opeenvolgende generaties uit de adel zich steeds meer beginnen te oriënteren op de culturele en economische sector ter vervanging van de eliteposities in de publieke sector. Hoewel deze heroriëntering niet een volledige compensatie biedt voor het verlies van posities in de publieke sector, is de verplaatsing wel een bevestiging van onze eerder geformuleerde hypothese over het 'blijvend voordeel van de adel' gedurende de twintigste eeuw. Deze heroriëntering is bovendien in overeenstemming met veranderende kenmerken bij de adel, zoals het toegenomen aantal universiteitsdiploma's. Maar onze veronderstelling dat deze verschuiving vooral tussen de publieke en economische sectoren plaatsvindt, blijkt onjuist te zijn. Jongere generaties uit de adel verwerven ook eliteposities in de culturele sector, zeker als ze in het bezit zijn van een universitaire titel. Daarentegen hebben personen uit het patriciaat zich gedurende dezelfde periode niet in diezelfde mate geheroriënteerd buiten de publieke sector. De belangrijkste verandering die bij hen is waar te nemen, is dat hun eliteposities zich meer zijn gaan concentreren in de culturele sector, ter vervanging van posities in de openbare en economische sector. Een gevolg hiervan is dat adellijke personen nog steeds in het voordeel zijn tegenover leden van het patriciaat in de publieke sector, ondanks het feit dat hun eigen heroriëntering op de twee andere sectoren sterker is geworden. Onze bevindingen overziend kunnen we de hypothese die we in dit artikel hebben onderzocht, herformuleren. De Neder-

¹³ Dronkers en Schijf, 'Marriages between nobility and high bourgeoisie', 13.

landse adel is er goed in geslaagd om zich aan moderne maatschappelijke ontwikkelingen aan te passen door zich niet langer bijna volledig op eliteposities in de publieke sector te richten, maar zich ook te richten op de culturele en economische. Het succes van de Nederlandse adel daarbij was zeker niet minder groot dan dat van het Nederlandse patriciaat. Het is vooral de adellijke moeder als behoedster van het specifiek adellijke sociale en culturele kapitaal, die bij deze verwerving van posities in andere sectoren een belangrijke rol speelt.